

GARANJINOV LJETNIKOVAC U DIVULJAMA

Stanko Piplović

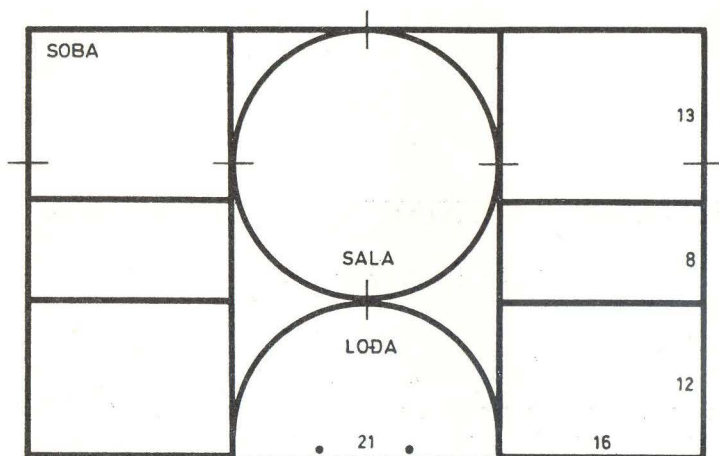
Još u doba mletačke vladavine Divulje su posjed plemićke obitelji Garanjin iz Trogira, koji su obrađivali seljaci iz Arbanije s obližnjeg otoka Čiova. U vrijeme druge austrijske uprave Dalmacijom početkom 19. stoljeća vlasnici su tu, na položaju Mrte uz more, sagradili ljetnikovac u klasicističkom stilu. U Divuljama je bilo uređeno uzorno gospodarstvo na kojem je podignuta, kako svjedoče dokumenti, osim ljetnikovca i kmetska kuća (casa colonica) i zidana peć za kruh. Tamo je planirana izgradnja veće gospodarske zgrade po nacrtima G. Selve. U prvom katastarskom planu Dalmacije koji je izrađen 1830. godine označena su na ovom položaju tri objekta za koje u protokolu građevina stoji: casa economica con stalla, casa economica ad un piano i casa economica. Prvi objekat je nedavno porušen, nije imao nekih osobitih arhitektonskih karakteristika, drugi je ustvari ljetnikovac kojega razmatramo, dok je treći mala prizemnica koja i sada postoji.

Inače, porodica Garanjin je bila bogata i poznata, te je dala više istaknutih ličnosti. U to doba posebno se ističu braća Dominik i Luka oba žestoki frankofili. Ivan Luka (1764—1841) bio je svestran čovjek velike energije, široke naobrazbe i humanistički zadojen. Vršio je razne javne dužnosti. Za naša razmatranja vrlo su interesantne činjenice da je skupljao antičke spomenike, bio prvi službeni konzervator u Dalmaciji i u sklopu toga istraživao ostatke Salone. Sve ovo je, uz ostale okolnosti, moralo stvoriti određene preddispozicije za prihvaćanje ideja klasicizma i gradnju ljetnikovca baš u ovim oblicima.

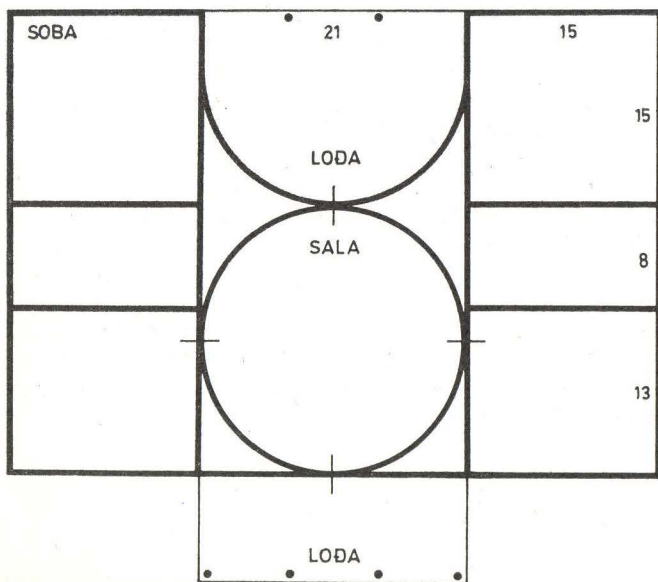
NACRTI I PROJEKTANT LJETNIKOVCA

Na osnovu brojnih dokumenata može se sa sigurnošću zaključiti da je nacрте za ljetnikovac u Divuljama izradio čuveni arhitekt iz Venecije Giovanni Antonio Selva. On se spominje kao savjetnik i projektant raznih građevina koje su Garanjini namjera-

DVORIŠTE

VARIJANTA 1

VARIJANTA 2

51. Shematska rekonstrukcija dviju varijanata tlocrtnog rješenja ljetnikovca Garagninova u Divuljama prema bilještci iz 1817. g. Brojevi označuju veličine u mletačkim stopama

vali podignuti. Bitno je kod toga, da se u jednom dokumentu iz 1817. godine u kojem se opisuje budući ljetnikovac izričito navodi da je Selva izradio crteže. U njemu su razmatrane dvije varijante tlocrtne dispozicije. Obje imaju središnju kružnu salu i sobe sa strana. Kod prvog rješenja predviđa se samo jedna lođa prema jugu, te se u rotundu ulazi izravno iz dvorišta na sjeveru. Druga varijanta predviđa dvije lođe — uvučenu polukružnu sa sjeverne strane i isturenu na jugu. (Dok I.) Prihvaćena je prva skromnija varijanta koja je kasnije više puta mijenjana dok se nije došlo do onog konačnog rješenja, prema kojemu će se pristupiti izvedbi objekta. Selva je do sada kod nas bio potpuno nepoznat, ali s obzirom na ovo njegovo angažiranje, postaje vrlo značajan u okviru izučavanja povijesti arhitekture Dalmacije. Iz toga razloga, osvjetljavanju njegove uloge u širenju klasicističkih ideja u ovim krajevima, biti će posvećena posebna studija. Za sada se o njemu daju samo osnovne informacije.¹⁾

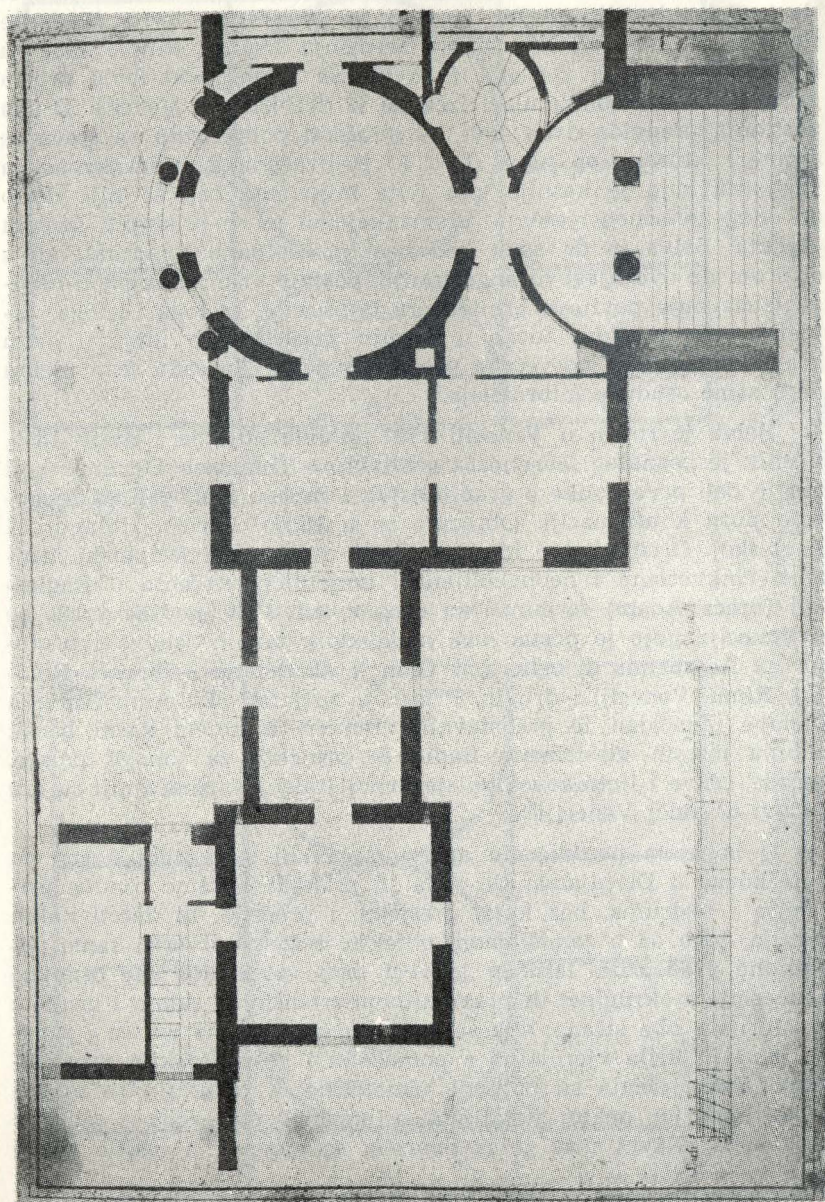
Selva je rođen u Veneciji 1751. godine gdje je i umro 1819. Učenik je poznatog teoretičara arhitekture Tommasa Temanze koji mu je dao prve pouke o graditeljstvu i mnogo pomogao na njegovom putu k afirmaciji. Obrazuje se u Rimu, Parizu, Holandiji i Engleskoj. Graditeljstvo klasične Grčke i Rima, venecijanski arhitekti činkvećenta i neopaladijanski umjetnici setećenta u Engleskoj (braća Adam) formirali su njegov stil. 1780. godine vraća se u Veneciju gdje je postao viši nadglednik javnih radova i profesor na Accademia di belle arti. Član je akademija u Firenci, Bolonji, Rimu, Veneciji i drugih. Prisan je prijatelj skulptora Antonia Canove. Značajan je predstavnik vremena u kojem kasni barok ustupa mjesto klasicizmu. Radio je projekte za mnoge palače, zgrade, crkve i ljetnikovce po sjevernoj Italiji. Najznačajniji su mu radovi u samoj Veneciji²⁾.

U bogatom porodičnom arhivu sačuvani su i neki nacrti za ljetnikovac u Divuljama. Do sada su pronađene samo osnove prizemlja i podruma, bez kata, presjeka, i pročelja, te nacrti nekih detalja, tako da o zamišljenom objektu možemo stvoriti samo nepotpune predodžbe. Izrađen je veći broj varijanata iste osnovne koncepcije s okruglom ili pravokutnom središnjom salom i grupom prostorija s obe strane, dok se u produženju prema istoku i zapadu pružaju krila vjerojatno s pomoćnim i gospodarskim prostorijama. Sva rješenja su potpuno simetrična, a razlikuju se međusobno samo u nekim detaljima u pogledu rasporeda i veličine prostorija. Glavni ulaz je iz dvorišta sa sjevera, a odatle preko

¹⁾ O djelovanju Selve u našim krajevima vidjeti u: S. Piplović, ARHITEKT GIANNANTONIO SELVA I KLASICIZAM U DALMACIJI. Radnja će biti publicirana u časopisu Peristil u Zagrebu.

²⁾ O Selvi postoji bogata literatura. Međutim najznačajnija je monografija: E. Bassi, GIANNANTONIO SELVA ARHCITETTO VENEZIANO izdana u Padovi 1936. godine.

52. Jedno od predloženih rješenja osnove prizemlja za ljetnikovac Garagnin u Divuljama

sale, monumentalne lođe i stepeništa predviđena je veza s parkom i morem na južnoj strani.

Nacrti su bez ikakvog opisa, datuma, potpisa ili nekih drugih oznaka koje bi dale nešto više podataka o objektu. Štoviše, jedino na osnovu sličnosti s postojećom zgradom, može se zaključiti da se radi o ljetnikovcu u Divuljama. Do sada nisu pronađeni projekti po kojima je objekat izveden, ali postoji i jedno dosta slično rješenje. Karakteristično je da su sve razmatrane kombinacije u pogledu prostorne dispozicije bogatije od izvedenog stanja, a to ukazuje da se već u toku projektiranja provodila štednja, što će se naročito izraziti prilikom same gradnje.

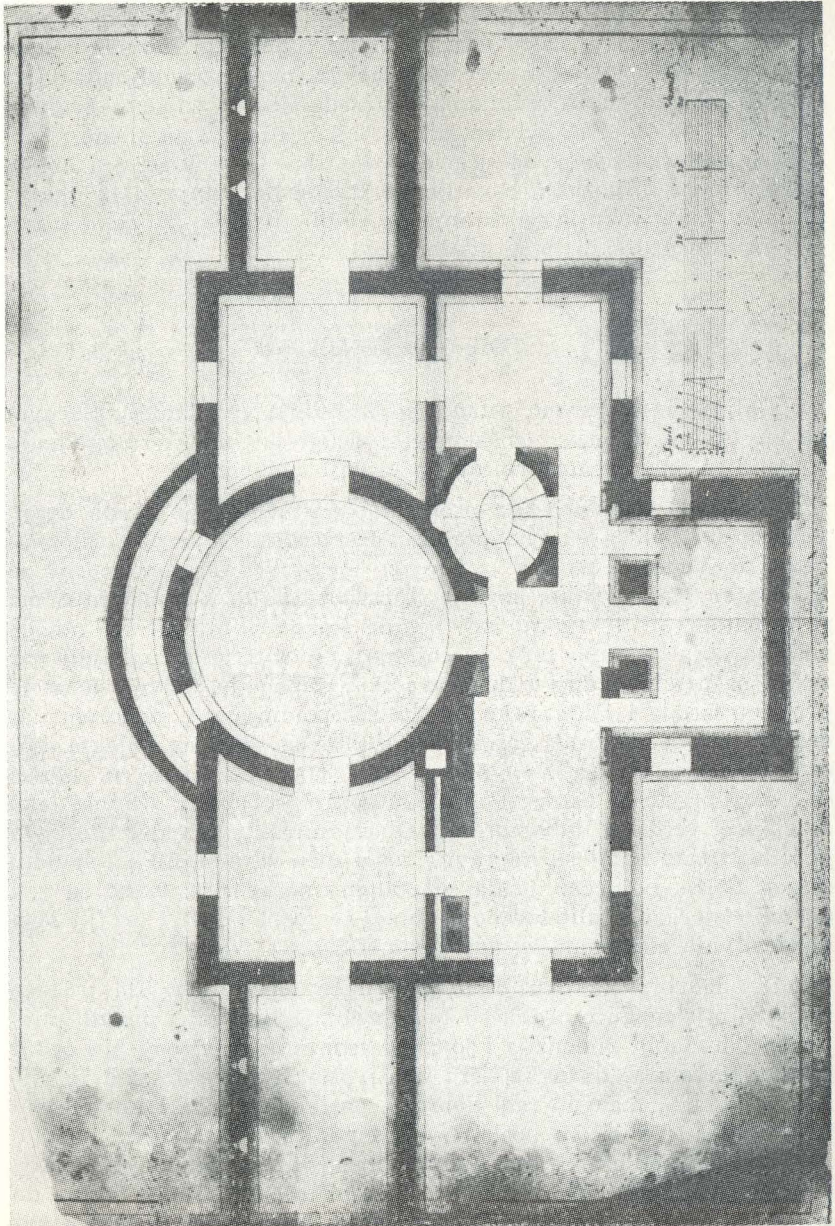
TOK GRAĐENJA

Daljnje interesantno pitanje je izgradnja ljetnikovca. Sačuvane su brojne bilješke, troškovnici i drugi dokumenti o građenju iz kojih se mogu rekonstruirati najvažniji momenti.

U sklopu toga poseban problem predstavljala je izrada dvaju jonskih stupova za glavno pročelje. U početku ih se pokušalo nabaviti iz Venecije pa čak iz Treviza i Padove. U promemoriji od 15. ožujka 1825. godine, koju je Garanjin uputio u Veneciju nama nepoznatom arhitektu, navodi se, da kako s obzirom na mnoga rušenja koja se tamo vrše, vjerojatno neće biti teško nabaviti par dobro sačuvanih stupova odgovarajućih dimenzija, a koji su uz to precizne izrade i umjetničke kvalitete. Spominje se i priloženi nacrt, koji treba da pruži jasniju sliku čitavog budućeg objekta. Taj crtež, kako se objašnjava, napravljen je prema skici u olovci »slavnog prijatelja Selve. Po potrebi biti će poslan i original iako se čuva s velikom ljubomorom«. Obavještava se također, da se u početku imalo namjeru napraviti dosta nižu zgradu, ali po savjetu samog Selve, odlučeno je da se podigne nešto više. Kako se želi postići čistoća i kvalitet radova, traže se točni oblici i profili svih dekorativnih elemenata zgrade. (Dok. II.)

U odgovoru na ovu promemoriju se obavještava da tražene stupove nije moguće pronaći i to u prvom redu radi njihovih unaprijed određenih dimenzija i jonskog reda koji bi trebao biti čistih oblika. Navodi se da u Veneciji ima poznatih profesora, ali je njihov broj mali, malo ih radi dobro, a pretendiraju da budu plaćeni u relaciji s kvalitetom posla. Ostali su klesari, ali i njih je malo i skupi su. Predlaže se da se stupovi izvedu iz istarskog ili nekog drugog tvrdog kamena. Njihove trupce bi trebalo izraditi iz dva do tri dijela, jer će kamen biti lakše naći, a i transport je jednostavniji. Na pitanje u pogledu cijene dan je odgovor da bi trošak za stupove zajedno s bazama i kapitelima iznosio najmanje 2100 talijanskih lira ne računajući prijevoz. (Dok. III.)

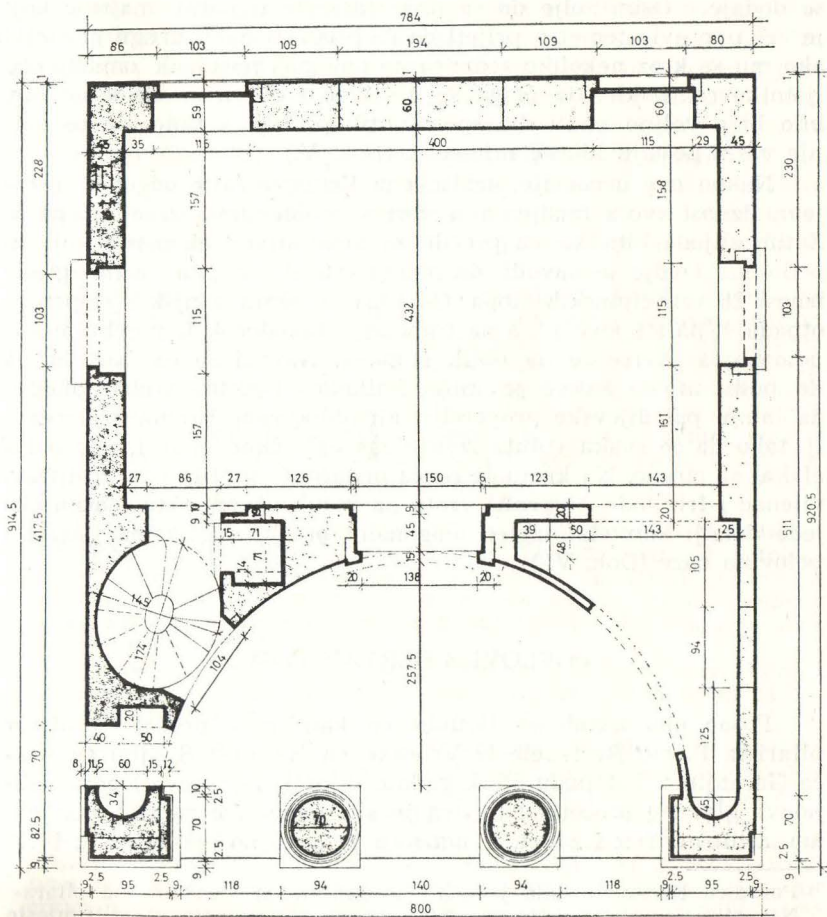

53. Osnova podruma rješenja sa slike br. 50

Iznosimo još neke interesantne momente na osnovu pisama Garanjina u Veneciju, a koji objašnjavaju daljnji tok događaja u vezi s izgradnjom ljetnikovca.

Uzimajući u obzir nemogućnost nabave gotovih stupova s jedne strane i skupoću izrade od čvrstog kamena, razmatrana je eventualna njihova izvedba od mekog kamena, umjetne smjese ili drveća s oblogom. U tom smislu mnogi majstori su dali razne prijedloge, ali su na kraju svi odbačeni zbog fizičkih uslova mjesta ugradnje uz samo more. Radi izloženosti, jugo nanosi posolicu kojoj ne može odoljeti nikakav sličan materijal. Na molbu arhitekta iz Venecije poslani su mu i originalni Selvini nacrti uz napomenu da nedostaje presjek. Pošto se radi o građevini u polju sugerira mu se jednostavnost u dekoraciji »ona jednostavnost koja je, čini

54. Osnova prizemlja ljetnikovca u Divuljama

se, nedostajala i samom Selvi u mlađim godinama, ali se ipak korirao u zrelijem dobu«. Dalje se objašnjava: »Južni dio objekta podignut je pred nekoliko godina što obavezuje da se ne mijenja njegov opći plan. Način gradnje, da se sad jedan sad drugi dio izvodio, uslovljen je siromaštvom Dalmacije. Sada su sve želje ograničene na to, da se dade prednost samom gospodskom dijelu (casino nobile) za koji je već dio temelja izveden i koji su ostavljeni da se slegnu prije nego se podignu svodovi podruma. Od tih podruma nedostaje nacrt, ali ga nadoknađuje onaj od kata«. (Dok. IV.)

S obzirom da su radovi napredovali dosta sporo, a sezona podmakla, arhitekt se obzirivo požuruje da ispuni svoje obaveze u pogledu stupova i nacrta detalja za vijenac, friz, arhitrav, portal i unutrašnju dekoraciju, kako ne bi kasnio započeti rad. Na kraju se dodaje: »Osim želje da se ima sklonište u polju, majstor koji je već napravio temelje, prijeti da će preuzeti neku drugu gradnju, ako mu se kroz nekoliko sedmica ne omogući nastavak zamišljenog ljetnikovca. Dakle, da bi ga se ušutkalo i da se ne bi dosađivao, bilo bi dovoljno imati dio spomenutih profila, s time, da se manje važni pošalju idućeg mjeseca«. (Dok. V.)

Nakon ove urgencije, arhitekt iz Venecije šalje odgovor u kojemu iznosi svoja mišljenja u vezi s problemima izrade stupova. Zatim slijede bilješke uz profile za dekorativne elemente koji su priloženi. Ovdje se navodi, da prema crtežu, ukupna visina zgrade iznosi 26 venecijanskih stopa. Od toga na osam vanjskih stepenica otpada 4, na stupove 18, a na trabeaciju također 4. U posebnim napomenama osvrće se na oblik stupova. Navodi se da baze treba da budu atičke kakve je radio Palladio. Kapiteli treba također da imaju paladijevske proporcije, ali oblikovane prema Scamozziu tj. tako da se svaka voluta izvede zasebno, čime bi se izbjegao loš efekat sa strane. Na kraju je popis priloženih profila i to: arhitrav, vijenac i friz lođe, te profil vrata na polukružnom zidu. Zatim slijede detalji kapitela: izgled diagonalni presjek, četvrtina tlocrta i polovina baze (Dok. VI.)

POSLOVI S BERTAPELOM

Posao oko izvođenja ljetnikovca kasnije je preuzeo profesor altarista Pavao Bertapele iz Vrboske na Hvaru.³⁾ S njim su braća Garanjin u listopadu 1825. godine sklopila ugovor o isporuci dijelova glavnog pročelja i to dva jonska stupa s bazama i kapitelima, arhitrav, friz i zabat. U ugovoru je detaljno opisan oblik i ve-

³⁾ Porodica Bertapele dala je nekoliko generacija »meštara od oltara«. Navesti ćemo ukratko što se o njoj zna, da bi se moglo odrediti mjesto i identitet Pavla koji je radio za Divulje. Prvi poznati član porodice je Andrija koji se doselio iz Bassana u Italiji i nastanio se u Vrboskoj.

ličina svakog elementa s time da se naručilac obavezao dati još i njihove točne profile. Predviđena vrijednost svih radova iznosila je 340 fiorina. Troškovi prijevoza išli su na teret Bertapele, koji je čitav materijal trebao dostaviti na obalu imanja u Divuljama. Utvrđeni su rokovi isporuke pojedinih dijelova, a sve je trebalo biti završeno negdje do konca srpnja slijedeće godine. To je u osnovnim crtama sadržaj ovog važnog dokumenta. (Dok. VII.)

U vezi s tim poslom postoji i više pisama Bertapele i Luke Garanjina, te priznanica o isplati, iz kojih se može pratiti sam tok radova (Dok. VIII.). Bertapele je na ovoj gradnji imao funkciju poslovođe (proto). Kamene dijelove je naručivao u kamenolomu u Pučišću na otoku Braču. Radovi se odnose samo na južno pročelje, ali obavljao je i neke druge poslove koji nisu bili u početku predviđeni. Među angažiranim majstorima na Braču spominje se i Juraj Olandini kod koga je Bertapele vršio razne narudžbe za ljetnikovac, među ostalim, i za stupove. Vođeni su također i pregovori za isporuku stepenice iz tri dijela, koja je trebala doći ispod stupova, ali kako nije postignut sporazum oko cijene, stepenica nije ni ugrađena, već su stupovi postavljeni neposredno na zid (Dok. IX.). Za potrebe ljetnikovca također je radio i majstor Josip Olandini koji je isporučio stepenice i to vjerojatno vretenasto stubište.⁴⁾ One, međutim, nisu odgovarale po dimenzijama, pa ih je

---

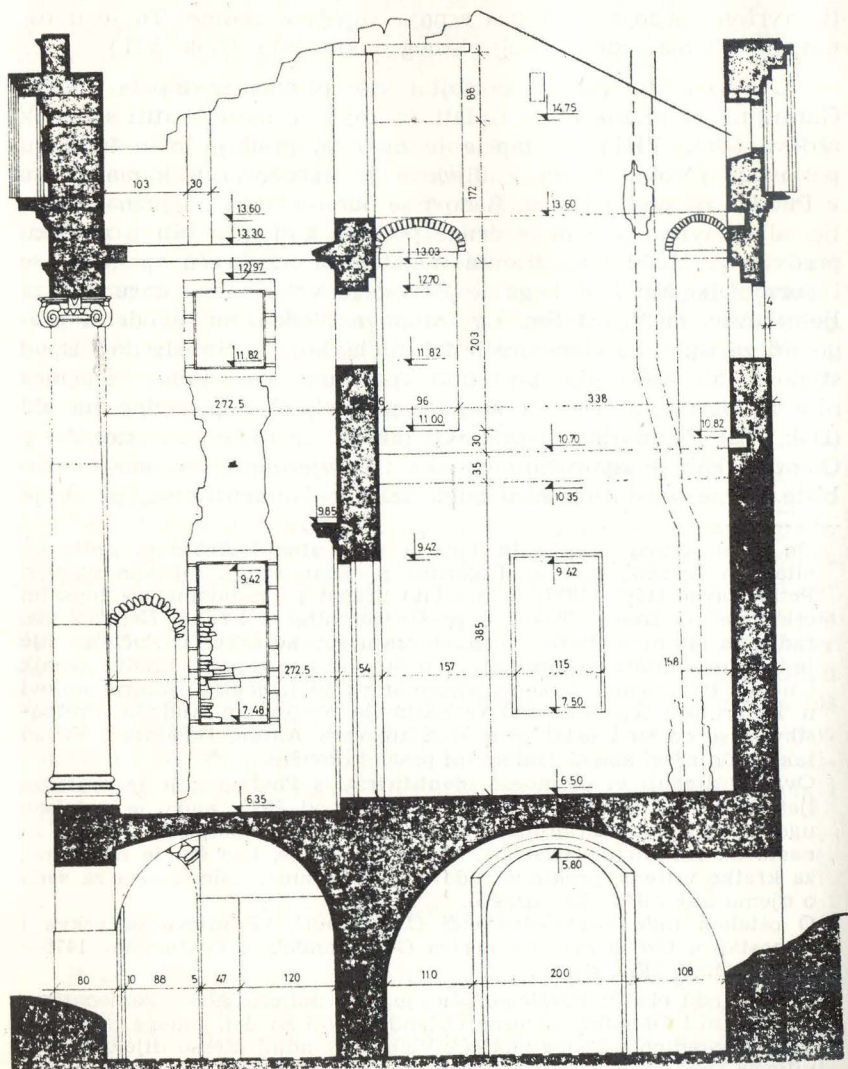
On je sa sinom Petrom Pavlom, a vjerojatno i Antonom radio na oltaru u župskoj crkvi u Tugarima o čemu postoji sačuvan ugovor. Petar Pavao (1763—1817) je naročito poznat po radovima na župskim crkvama po Braču. Tako je proširivao oltar crkve u Nerežišćima, radio na oltaru u Postirima, produženju župske crkve u Pučišću gdje je izrađivao oltare sa kipovima, a u Sutivanu je započeo graditi zvonik i učinio tabernakul. Nakon njegove smrti 1817. godine zamiru poslovi u Tugarima i tek 1829. radove nastavlja njegov sin Andrija. Pretpostavlja se da su i ostali potpisnici ugovora Antun, Dominik i Pavao također njegovi sinovi. Oni su taj posao i dovršili.

Ovaj posljednji bi se mogao identificirati s Pavlom koji je radio za ljetnikovac u Divuljama i to u periodu od 1925. kada je potpisao ugovor s Lukom Garanjinom pa do 1929. kada supotpisuje ugovor za nastavak radova u Tugarima. Te godine on je, kao što je navedeno, za kratko vrijeme prekinuo radove u Divuljama. Osim ovoga za sada o njemu nije ništa više poznato.

O ostalom radu Bertapelea vidi C. Fisković, »Franjevačka crkva i samostan u Orebićima. Spomenica Gospe anđela u Orebićima« 1470—1970. Omiš, 1970. str. 94.

⁴⁾ Kamenarski obrt u Pučišćima star je više stoljeća. Među kamenarima poznati su i Olandini odnosno Orlandini koji su dali mnoge majstore. Tako je sredinom 18-tog stoljeća Vicko Orlandini klesao dijelove zvonika u Donjem Humcu, a sa svojim sinom Jurjem radio je na crkvi u Nerežišću. Nešto kasnije ga nalazimo kako s još nekim majstorima priprema kamen za župsku crkvu u Kaštel Štafilicu. Njegovi sinovi Ivan i Juraj zajedno sa svojim sinovima klešu kamene dijelove za crkvu u Pučišćima 1793—1795. godine. Svi ovi radovi izvodili su se pod vodstvom protomajstora Ignacija Macanovića. (C. Fisković: Ignacije Macanović i njegov krug, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji br. 9, 1955.). Konačno 1825. godine srećemo i majstore Jurja i Josipa

trebalo naknadno obraditi, smanjiti i prilagoditi raspoloživom prostoru. Radi toga je Bertapele unajmio posebne klesare da to učine na licu mjesta. Radovi na Braču su inače išli dosta sporo pa je on lično morao odlaziti u kamenolom da ih koordinira i ubrza. I pored

55. Presjek sjever-jug kroz ljetnikovac Garagnin u Divuljama

Olandini, koji su u to vrijeme angažirani radovima za Divulje. Navedena dva Jurja, onaj što vrši klesarske radove za crkvu u Pučišćima i onaj za Divulje, zacijelo nisu iste osobe s obzirom na vremenski razmak od 30 godina, tim više što je tada prvi već imao odrasle sinove.

svoga poslovi su bili završeni uglavnom kako je to bilo i predviđeno ugovorom tek s manjim zakašnjenjem.

Konačno 18. kolovoza 1829. godine sklopljen je novi ugovor između braće Garanjin kojega je potpisao Luka i Pavao Bertapele. Po tom ugovoru ovaj posljednji se obavezuje da će još istog mjeseca doći da radi u Divuljama i to na obradi kamenja i zidanju dvaju bočnih pilastera na lođi. Osim toga trebao je da učestvuje u ugradnji stupova, arhitrava, friza i timpanona koje je on, kao što smo već vidjeli, ranije isklesao. U ovom poslu su pored Pavla bili angažirani njegov otac zatim stric i mlađi brat Dominik. Dogovoreno je da poslije 8. rujna može napustiti započete radove u Divuljama, ali uz obavezu da ih nastavi kasnije i to od konca listopada i produži rad u idućoj 1830. godini. Već prema nahodanju vlasnicima je ostavljena slobodna volja da gradnju obustave kad to zažele. (Dok. X.)

Realizacija je zamišljena tako da se u prvoj fazi izvede sama jezgra objekta, a sve ostalo kasnije. U tu svrhu su u bočnim zidovima ostavljena vrata za spoj s budućim krilima, rupe za vezu i nastavak svodova, te ležišta greda međukatne konstrukcije. Kordonski vijenac je također završen tako da se može naknadno produžiti. Međutim, pri završetku radova na ovom dijelu odustalo se od daljnje realizacije projekta. Da bi se ipak i ovakav objekat mogao koristiti izvršene su na njemu stanovite preadaptacije, ali ni ono što je izgrađeno nije nikada u potpunosti završeno. U spomenutom katastru koji je izrađen upravo u vrijeme kada je obustavljena izgradnja ljetnikovca vidi se da su u neposrednoj okolini objekta bili pašnjaci, livade i vrtovi, nema nikakvog spomena o parkovima što znači da okolina nije hortikulturno obrađivana.

OSTACI LJETNIKOVCA

Daje se opis ljetnikovca u stanju u kakvom je bio neposredno prije njegovog premještanja.

Izvedeni dio je dimenzija oko 8×9 m. Ima podrum, visoko prizemlje, kat i tavan. Sačuvani su uglavnom samo vanjski zidovi i svodovi iznad podruma, dok su krov, međukatne konstrukcije i pregrade propale.

Podrum se sastoji iz dvije prostorije presvođene poluvaljkastim kamenim svodovima. Južna je uža i iz nje vodi stepenište u visoko prizemlje. Njen južni zid je rastvoren s tri polukružna luka, dok su joj na sjevernoj strani vrata za vezu s većom prostorijom. Ova druga prostorija ima na sredini sjevernog zida vrata za spoj sa prostorom ispod ulaznog stepeništa koje nije izvedeno i dva manja prozora za osvjetljenje podruma. Obe prostorije imaju sa strane ostavljena vrata za vezu s bočnim prostorijama koje su bile predviđene da se kasnije izgrade.

Prizemlje je izdignuto oko dva metra iznad okolnog terena, koji je blagog pada od sjevera prema jugu. Bočna vrata su pregrađena i od njih napravljeni prozori, a neka potpuno zazidana. Sjeverni glavni ulaz je također zatvoren, a vanjsko stubište nije izvedeno. Vide se uklesani utori za njihovo oslanjanje u zidu. Dva prozora na ovoj strani su zazidana opekom najvjerovatnije u kasnijoj fazi. Iz ove prostorije ulazi se i na stepenice za kat. Stropna konstrukcija između prizemlja i kata je bila drvena, ali je potpuno propala. Na južnoj strani je lođa polukružne osnove, koja ide kroz obe etaže. Njen stražni zid slabe je kvalitete i djelomično urušen. Po sredini ima portal s profiliranim kamenim okvirom, a bočno prozore. Na njemu su urezani horizontalni žljebovi za učvršćenje kamene obloge koja nije postavljena. Također nije izvedeno oplčenje poda lođe niti monumentalno stepenište za silazak u vrt.

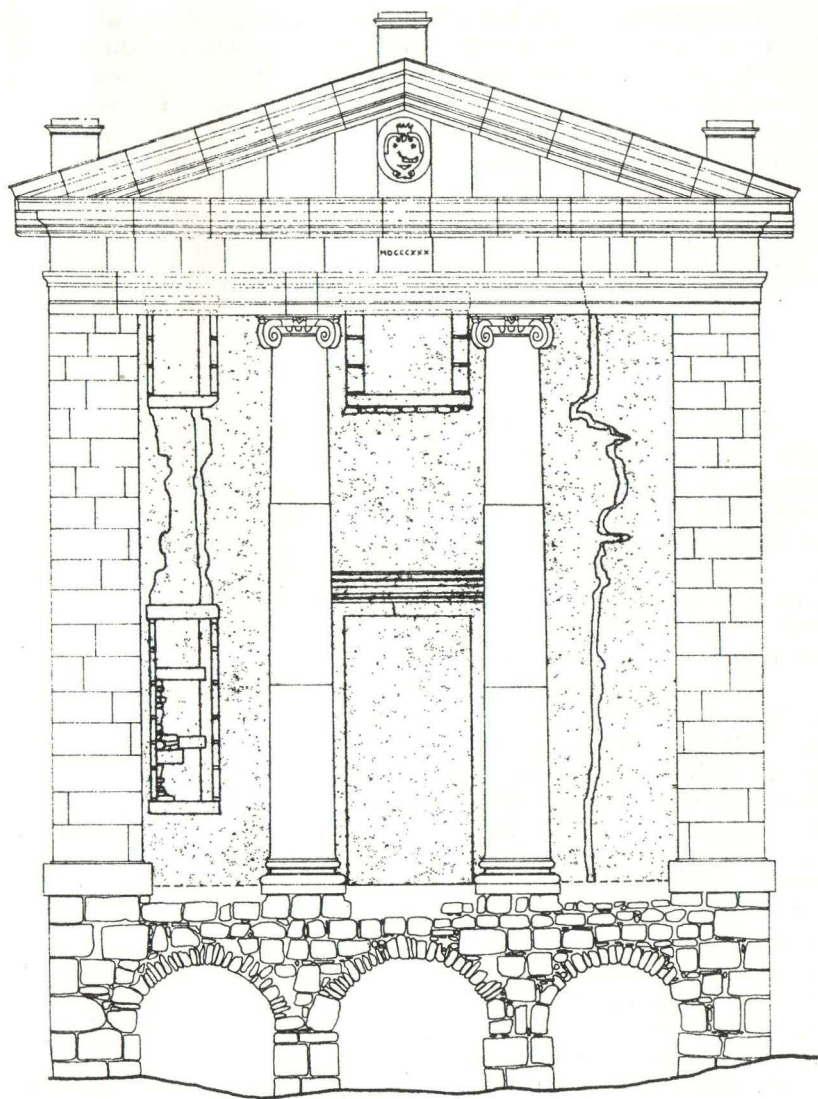
Na katu je slična situacija. Pregrade više ne postoje, ali iz tragova maltera na zidu može se zaključiti da je prostor bio pregrađen. S južne strane je hodnik, dok je sjeverni dio bio podijeljen u dvije sobe. Jedna od njih je imala kamin. Vidi se dimnjak i njegov priključak u zidu.

Bočni prolazi su zazidani, a osvjetljenje prostorija je bilo putem triju manjih prozora simetrično raspoređenih na sjevernom pročelju kao i preko triju sličnih prozora preko lođe na jugu. Stropna konstrukcija je porušena. Iznad kata je bio tavan. Krov više ne postoji. Konstrukcija mu je bila drvena, a pokrov od kupa kanalice. Riješen je bio na dvije vode s padovima ploha prema sjeveru i jugu. Na ovaj krov su priključeni niži krovovi iza sjevernog i južnog trokutnog zabata, tako da je dobiveno križno rješenje.

Vanjski zidovi su uglavnom od kamena, a manjim dijelom od opeke i to južni dio istočnog pročelja. Južno pročelje je najbogatije. Riješeno je u vidu grčkog hrama »templum in antis s dva glatka jonska stupa, bočnim pilastrima i trokutastim timpanonom. Na frizu je uklesana godina MDCCCXXX, a po sredini grb porodice Garanjin — ruka koja drži pticu i luk sa strijelom. Na vrhu su tri postolja za skulpturalne ukrase, koji nisu postavljeni. Čitavo pročelje je izvedeno iz precizno klesanog bračkog kamena, ali je već djelomično nagriženo vremenom i posolicom naročito trupci stupova i kapiteli koji su se mjestimično oljuštili. Sjeverno pročelje je od kamena sive boje nešto slabije obrade. Profilacija zabata na vrhu je izvedena od kamena i opeke te ožbukana. Istočni i zapadni zid i nisu ustvari pročelja s obzirom da je zamišljen bio nastavak objekta u oba smjera. Dosta su slabi, s tragovima pregradnji. Njihov konačni izgled proizišao je nakon odustajanja od daljnje izgradnje.

Stepenište vodi od podruma do tavana. Ovalnog je oblika, dosta skučeno i tijesno. Stepenci su od bijelog kamena s profiliranim čelom, konzolno ugrađeni u obodni zid.

56. Južno pročelje ljetnikovca Garagnin

Na objektu gotovo i nema nikakove dekorativne plastike. Okviri prozora su proste kamene grede. Portal na lođi, te južno pročelje obrađeni su isključivo profilacijama s izuzetkom zabata na čijoj je sredini uklesan porodični grb. Naprotiv, kapiteli stupova su bogato ukrašeni i predstavljaju svakako najinteresantniji elemenat. Rađeni su u jednoj posebnoj, rjeđe primjenjivanoj inačici jonskog stila koja za razliku od normalnog rješenja ima diago-

nalno postavljene volute tako da su mu sve četiri strane identične. Ovaj varijetet razradili su već Grci, a čitav problem je, kao što je poznato, proizišao iz potrebe rješenja ugaonih stupova kod periperalnih hramova, jer strane kapitela nisu bile iste. Primjenjena je na primjer kod hrama u Figaliji, na kazalištu u Epidauru i na nekim drugim spomenicima. Naročito je bio omiljen kasnije u Pompejima. Međutim, dok u Grčkoj ovaj kapitel i dalje zadržava fasciju u Pompejima je više nema, već je svaka voluta zasebna i izlazi neposredno iz ehinus-kime. Takovi su kapiteli i u Divuljama, iako lođa ima ante pa problem ugaonih kapitela ne postoji.

ZAKLJUČAK

Projekte za ljetnikovac izradio je arhitekt Selva iz Venecije. Vjerovatno je on bio taj koji je vršio kasnije izmjene prvobitnih planova jer je i konačni nacrt po kojemu je zgrada izvođena, također njegov. Još u toku radova neki dijelovi nacrtu su se izgubili (presjek, tlocrt podruma). Selva je na njima radio kada je već bio u poodmaklim godinama i sigurno ih nije do kraja ni završio. Tek poslije njegove smrti, 1825. godine nama za sada nepoznati arhitekt, možda neki njegov učenik, izradio je crteže i šablone za dekorativne detalje i profilacije.

Gradnja je započeta vjerovatno već 1823. godine, a do 1825. podignuti su temelji i podrum sa svodovima. Tada radove preuzima Bertapele i nastavlja ih kroz slijedeće godine. On uglavnom izvodi južni dio građevine. Nije poznato da li je on ili netko drugi izvršio radove na ostalom dijelu objekta.

Radovi su inače išli dosta sporo i s prekidima i protegli su se sve do 1830. godine, a možda i nešto kasnije kada su obustavljeni. Način gradnje nedvosmisleno pokazuje da je odluka o prekidu radova donesena naglo. Razlozi za to mogu se samo pretpostavljati. Vjerovatno je opća gospodarska kriza, koja je u to doba zahvatila čitavu pokrajinu, utjecala na takovu odluku. Simptomatično je, da su upravo tada napravljeni nacrt za mnoge zgrade u Dalmaciji u oblicima klasicizma, posebno u Zadru, a i Garanjinu su planirali podizanje više stambenih i gospodarskih objekata, ali je od svega malo što izgrađeno. Možda bi tome valjalo tražiti djelomično uzroke i u porodičnim prilikama, ali je nešto za sada teško utvrditi, jer je arhiv slabo proučen.

Poznato je da je Luka Garanjin bio bolehljiv čovjek i tada već u godinama, što se također moglo odraziti na ovakav ishod cijelog pothvata.

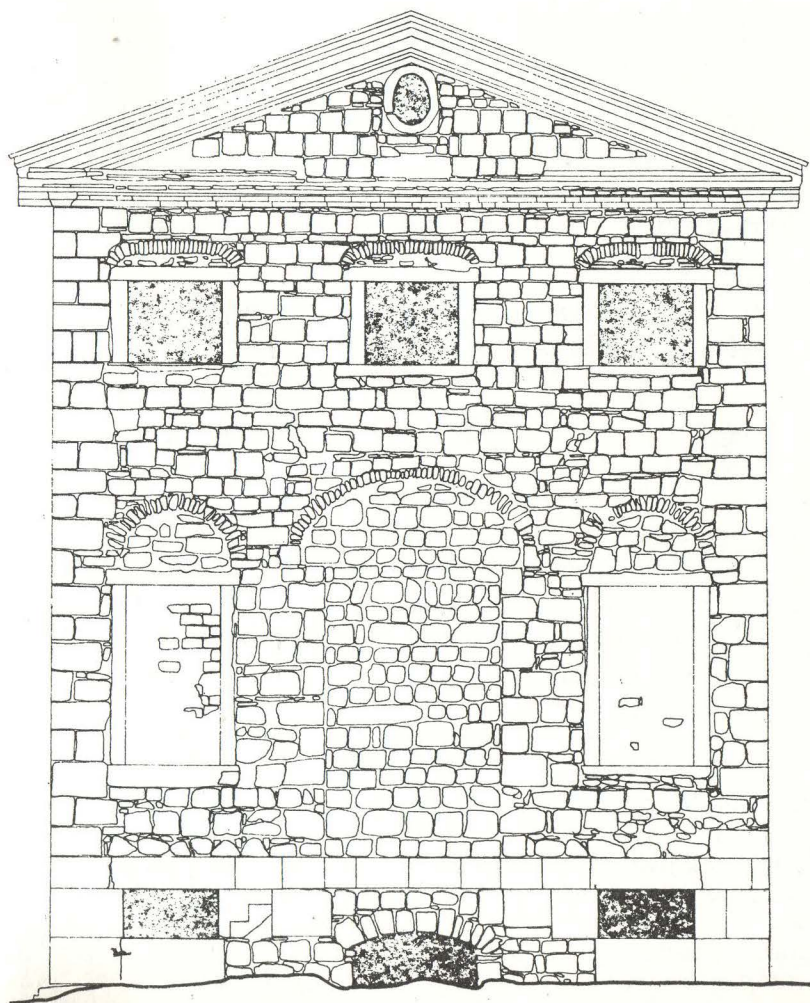
Iz svih iznijetih saznanja proizlazi i izuzetna važnost ljetnikovca u Divuljama kao prvorazrednog spomenika kulture. On ima sve odlike čistog klasicizma, bez ikakvih stilskih retardacija. Karakteriziraju ga monumentalnost, čiste linije i potpuna simetrija. Njegova umjetnička vrijednost ogleda se u činjenici da je djelo

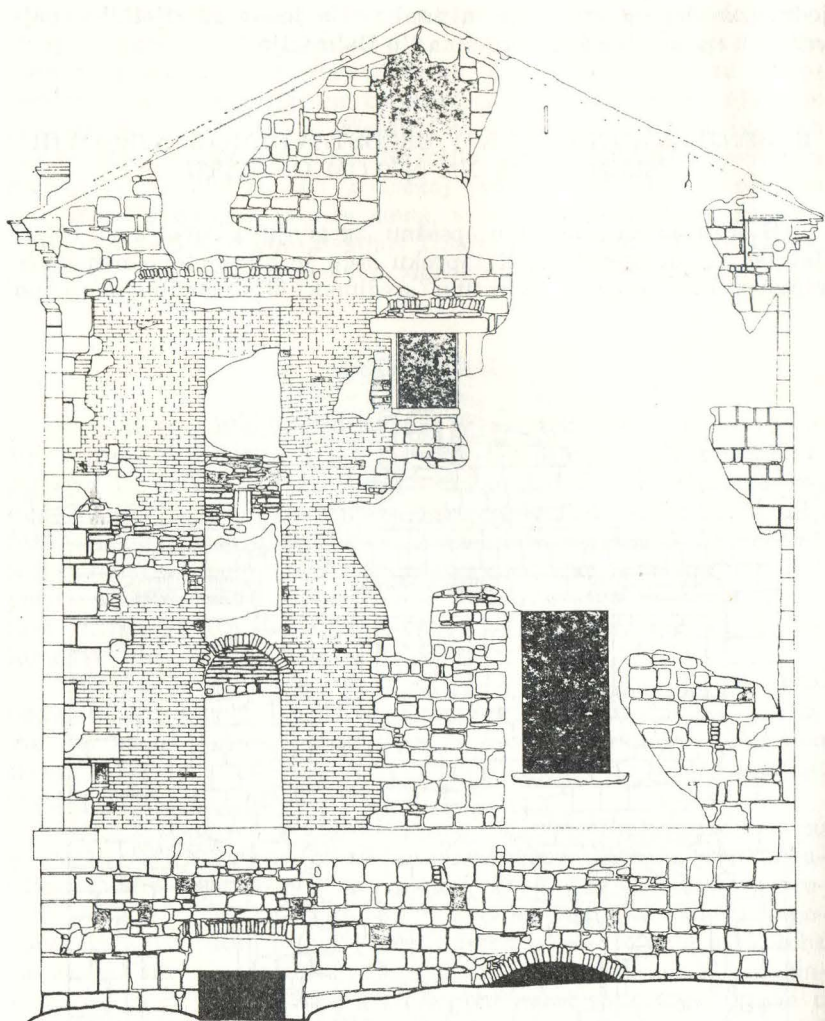
jednog značajnog graditelja, a predstavlja jedan od rijetkih i najvažnijih spomenika klasicizma na tlu Dalmacije.

RUŠENJE LJETNIKOVCA I USPOSTAVLJANJE NJEGOVIH ELEMENATA NA NOVOM OBJEKTU

S obzirom na planiranu opsežnu izgradnju u Divuljama, ostaci ljetnikovca su predstavljali zapreku koju je bilo gotovo nemoguće mimoći. Radi toga je investitor sredinom 1974. godine pokrenuo

57. Sjeverno pročelje ljetnikovca Garagin

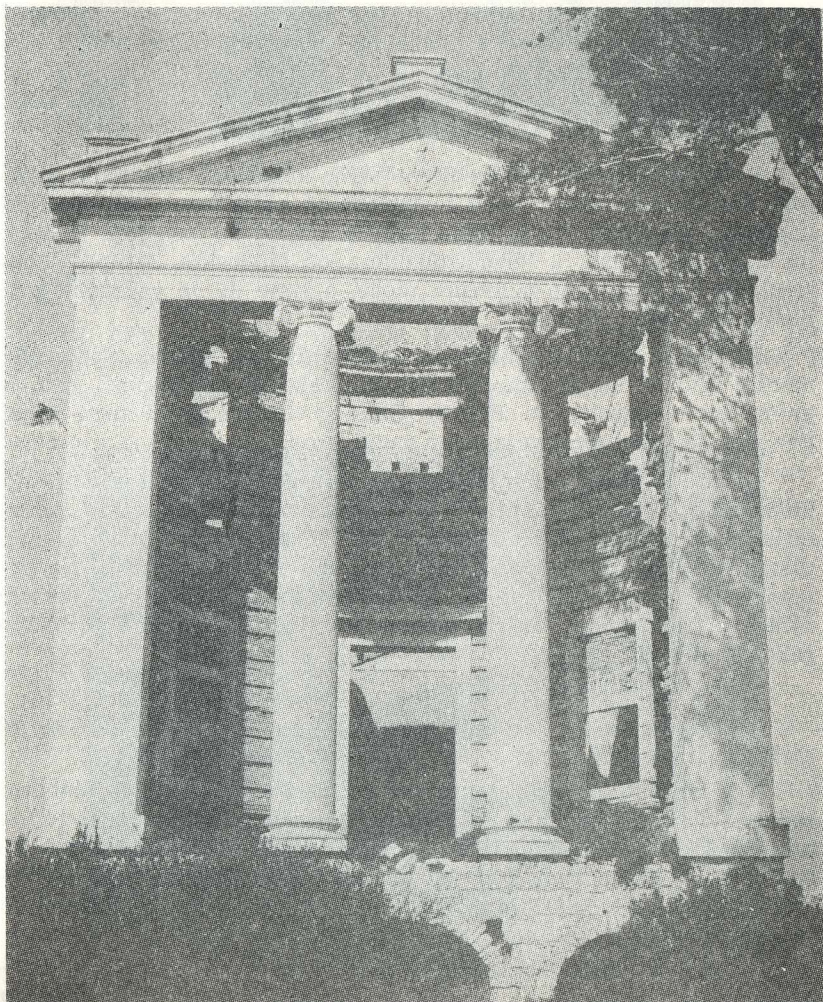
58. Istočna strana Garagninova ljetnikovca

pitanje njihovog uklanjanja. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu dao je svoju suglasnost uz uslov da se važniji dijelovi pažljivo demontiraju, ugrade u neki drugi prikladni objekt i tako sačuvaju. Po ovom zahtjevu bilo je potrebno da se uspostavi kompletno južno pročelje sa stupovima, pilastrima i zabatom. Stražnji polukružni zid lođe treba da se izvede u istom obliku, ali u novom materijalu. U njega se ugrađuju originalni okviri prozora i vrata. Ovalno stepenište također se premješta. Svi ostali dijelovi zgrade se ruše i ne trebaju se uspostavljati.

Na osnovu izučenih povijesnih podataka, estetske valorizacije ljetnikovca, potreba investitora i zadanih uslova rezultirali su principi izgradnje novog objekta i inkorporacije zaštićenih dijelova u njega. Iz programa cjelokupne izgradnje na ovom području investitor je odabrao manju administrativnu zgradu koja je po svom položaju, namjeni i veličini bila najoptimalnija za ovaj zaštitni zahvat. Njena je izgradnja planirana nekoliko stotina metara dalje od ljetnikovca. Ima slične mikrolokacijske uslove s okolišom obraslim borovima.

Oblikovna koncepcija novog objekta determinirana je uslovima zaštite. U tom smislu projektant je odlučio da rekonstruira čitavu

59. Pročelje Garagninova ljetnikovca

prvobitnu građevnu masu tj. tlocrtni gabarit novog objekta izvede kakav je bio na ljetnikovcu. Međutim, kako je njegov sadržaj nešto obimniji, nije ga bilo moguće uklopiti u ovu veličinu, pa je riješeno da se pored osnovnog volumena izgrađenog na kat, s njegove stražnje strane zaklonjeno pogledu, doda prizemni aneks. Kod novog objekta nije predviđen podrum dok ga je ljetnikovac imao po čitavoj površini, a da bi se očuvale i približne visinske relacije objekat je podignut za oko jedan metar iznad terena. Tako je pred lođom bilo moguće izvesti monumentalno kameno stepenište kako je i kod ljetnikovca bilo projektirano. Rješenje krovnih ploha je pojednostavnjeno. Izveden je dvostrešni krov pokriven kupom kanalicom. Složeno rješenje krova ljetnikovca proizišlo je naime iz činjenice da je objekat trebao da dobije bočna proširenja i krila. Radi toga bi obnova ovakovog krova bila nelogična.

Sekundarna plastika, raspored prozora i vrata, riješena je također tako da održava stanje na ljetnikovcu, uz manje prilagođavanje koje je uslovila konkretna namjena objekta.

S ljetnikovca su upotrebljeni samo određeni originalni dijelovi dok je sve ostalo novo i suvremeno oblikovano, ali ipak uz upotrebu klasičnih materijala. Vanjski zidovi su izvedeni u betonu debljine 20 cm, s termoizolacijom od siporeksa, stropne konstrukcije su armirano-betonske ploče, s time da je zadržana približno ista visina katova.

Izvana je objekat ožbukana i to tako da je izvedena bijela plemenita žbuka na osnovnom korpusu, kako bi se istakao, dok je aneks dobio zagasiti ton. Pokrov glavnog objekta je od kupe kanalice, dok je iznad aneksa izveden ravni krov.

Nastojalo se je i u interieru što više približiti rješenju ljetnikovca. U tom smislu napravljen je i raspored prostorija. U prizemlju je to tek djelomično uspjelo, jer je bivši salon pretvoren u ulazni hol i sanitarni čvor, čime je izgubio na prostranosti. Na prvom katu ljetnikovca sve su pregrade propale, ali je na osnovu njihovih tragova na vanjskim zidovima tlocrtno rješenje približno rekonstruirano.

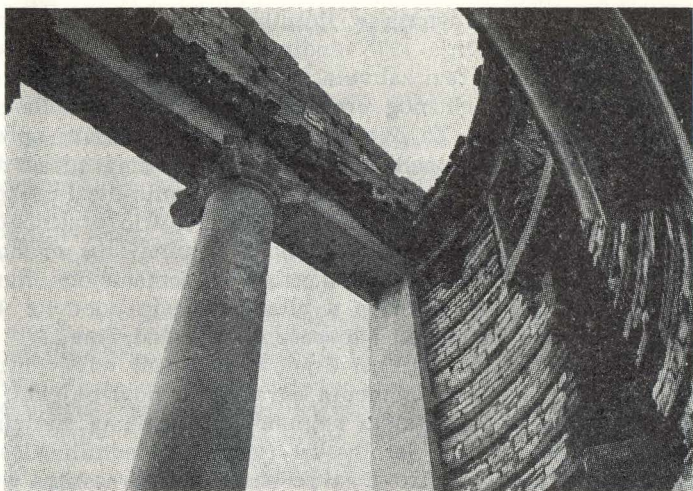
Metodološki postupak sadržavao je slijedeće radove i faze:

— Pribavljanje odobrenja i uslova za rušenje ljetnikovca od službe zaštite spomenika.

— Arhitektonsko i fotografsko snimanje ljetnikovca. Elaborat sadrži tlocрте podruma, prizemlja i kata, te presjek sjever-jug u mjerilu 1:50. Fotogrametrijom (terestičkom metodom) izrađena su sva četiri pročelja 1:50, a pored toga južno glavno pročelje i unutrašnje pročelje lođe snimljeno je u mjerilu 1:25. Ovaj rad obavljen je u prosincu 1974. g.

— Izrada programa novog objekta s idejnim rješenjem. Program je nakon usvajanja od strane investitora podnesen službi za zaštitu spomenika, koja ga je odobrila u siječnju 1975. godine.

60. Polukružni trijem Garagninova ljetnikovca

— Zatim se pristupilo izradi glavnog projekta nove zgrade s posebnim projektom premještanja elemenata s ljetnikovca. Elaborat za premještanje sadrži detaljan opis svih arhitektonskih dijelova, uslove i način njihovog ponovnog uspostavljanja. U grafičkim prilogima razrađen je sistem numeracije svakog kamena uz oznaku dijela koji se rekonstruira ili premješta.

61. Detalj vrata na trijemu Garagninova ljetnikovca

— Demontaža elemenata s ljetnikovca izvršena je koncem ožujka i početkom travnja 1975. godine. Iznijeti ćemo ukratko organizaciju rada u ovoj fazi zahvata. Najprije je postavljena čelična skela po čitavoj visini južnog pročelja. Zatim se pristupilo skidanju kamenih klesanaca. Za ovo je bio potreban naročiti oprez jer su zidovi bili slabi i ispucani, a na nekim mjestima su se znatno nagnuli. Kameni dijelovi su spušteni pomoću auto-dizalice koja se zbog svojih manevarskih sposobnosti pokazala vrlo praktično. Pojedini teži dijelovi su tovareni direktno u kamion i tu su masnom bojom na svakome odmah ispisani brojevi prema shemi numeracije. Zatim je materijal odvezen u blizinu mjesta ponovne ugradnje gdje je odložen i sortiran i to posebno po pozicijama.

Na deponiji su demontirani dijelovi zaštićeni od eventualnih oštećenja i tu su ostali do momenta ugradnje u novi objekat. Čitava ova faza rada je fotografski snimana, proučavana su tehnička rješenja primijenjena na ljetnikovcu (vezovi pojedinih klesanaca i dijelova stupova). U okviru toga posebno je interesantno otkriće da je na svakom kamenu nakon njegove izrade već u kamenolomu uklesan sa strane redni broj, što znači da je postojao plan ugradnje. Na kraju su ostali dijelovi ljetnikovca porušeni. Tok radova pratili su i konzervatorski stručnjaci.

— Posljednju fazu predstavljala je izgradnja novog objekta i uspostavljanje dijela ljetnikovca u njegovom sklopu. Kako je kamenje bilo dosta oštećeno i to od posolice ili padom i urušavanjem gornjih dijelova zgrade, potrebno ga je bilo nakon ponovne ugradbe mjestimično krpiti. Nadvratnike i nadprozornike se moralo u izvjesnim slučajevima spajati, jer su pukli tokom godina pod teretom. Okvire otvora na istočnoj strani lođe trebalo je djelomično izraditi nove, jer se taj čitav dio zida srušio pa su i okviri zajedno s njime pali.

— Posebnu fazu rada predstavlja izučavanje i obrada arhivskog materijala i literature, te publikacija zahvata.

U porodičnoj zgradi u Trogiru postojao je veliki arhiv, koji je nažalost u prošlom ratu nastradao. Sada se radi na sređivanju onoga što je ostalo. Izdvojeni su materijali koji se odnose na ljetnikovac u Divuljama, proučeni i na osnovu toga iznesene osnovne činjenice. Do sada je ovaj spomenik u javnosti, pa čak i među stručnjacima, slabo poznat iako za naše prilike predstavlja značajno ostvarenje. Literature o njemu nema, osim manjih bilješki koje su neprecizne, a ponekad i pogrešne.⁵⁾

Na kraju ovoga prikaza treba posebno istaknuti usku suradnju svih zainteresiranih faktora tokom čitavog zahvata: investitora, projektanta, izvođača radova i službe zaštite spomenika. Ovo je znatno pridonijelo da je posao sručno i uspješno priveden kraju.

⁵⁾ Prva vijest o rezultatima istraživanja ljetnikovca i zahvatu premještanja, objavljena je u »Slobodnoj Dalmaciji« od 10. lipnja 1975. godine. Članak ustvari predstavlja rezime ove publikacije čija je obrada već tada bila pri završetku.

DOKUMENTI

I. (Iz nepotpisanih bilješki)
1817 Casino pel Padrone a Divuglie

Una rotonda col diametro di p. 21 sarà la sala. Le sue porte sono quattro; la principale deve riferire a settentrione nel cortile, quella da mezzogiorno servirebbe per la loggia del più nobile prospetto, a quella dei due lati in due stanze più grandi di p. 13. sopra 16, dalle quali si scenderà ne' luoghi di servizio, come nel disegno del Selva. A lato della loggia vi debbono essere altre due stanze minori di p. 12 sopra 16, e dietro di esse due piccole camerini di p. 8.

Se però la loggia stesse come 2 a 3, cioè come 14 a 20 allora le altre due stanze minori conservando le medesime dimensioni, avrebbero gli annessi camerini di p. 10. 4 sopra 16, invece di soli p. 8.

Altro Piano, con Loggia esterna a mezzogiorno, e Loggia a settentrione interna, cioè al dritto del muro, come 5 a 7, ossia 15 sopra 21 semi-circolare. Ai lati della stessa due stanze quadre di p. 15, dalle quali si scendi ne luoghi di servizio. Rotonda nel mezzo col diametro di p. 21...

I muri onize 18, e solo 9 gl' interni che dividono le stanze, vole a dire di una pietra cotta.

II. (Iz nepotpisane promemorije)
Traù a 15 Marz. 1825
Promemoria
Pella provista di due Colonne Joniche

Nel divisamento di fabbricare un picciolo casinetto da campagna, che aver deve nel prospetto a mezzogiorno una loggia, occorrono due colonne joniche. Fra le molte demolizioni che si fecero in Venezia, non sarà certo difficile di rinvenire un pajo, che abbiano le prescritte dimensioni, con basi e capitelli esattamente eseguiti, e ben conservati...

L' annesso disegno porge già un' idea sufficiente della fabbricuccia che si deve innalzare, e se vi si rimarcasse un qualche errore converrà perdonare all' insperienza dell' esecutore, ed alla cattiva carta che gli venne alle mani. Questo disegno fa tratto da uno sbozzetto a lapis del celebre amico Sr. Selva, ma riducendolo sopra una scala più grande. Occorrendo verà anche spedito l' originale, benchè' si conservi con somma gelosia...

III. (Izvodi iz pisma bez datuma i potpisa.
Dokumenat predstavlja ustvari odgovor na pismo II.)

Li Disegni che furano spediti hanno contribuito a dare le più chiare Idee della Fabbrica, e alcuni dubbi che si erano affacciati di prima svanirano intieramente. Per altro le due Colonne che si ricercano non è possibile di riuscire di rinvenirle ripetendo che il motivo principale della difficoltà nasce dalla loro dimensione, e per l' ordine jonico che deve esser puro. Degli eccellenti Professori vi sono a Venezia ma ristretto è assai il numero, e que pochi che lavorano bene, pretendono che le opere loro siano corrispondentemente compesate in relazione alla qualità e finezza del lavoro. Ali altri sono scarpellini che lavorano quà e là senza officina ed anche questi sono pochi, e si fanno molto pagare. Le dette colonne che vengono accordate di erigerle di pietra d' Istria, o di altra pietra dura, ma che si ritiene opportuno che siano già di pietra d' Istria costruindole in due u tre pezzi ogni una perche tutte di un pezzo sarebbero difficile di ritrovare li massi di detta pietra, ed anche riuscirebbe incomodo, e dispendioso assi lo trasporto...

IV. (Iz koncepta Granjinovog pisma)
Traù à 29. Giugno 1825.

Le saggie osservazioni sul promemoria dal di 15. marzo scorso pel la provvista di due Colone d' ordine jonico, furono da chi scrive per ogni riguardato apprezzate, e giustamente ammirate...

Per secondare la brama di chi con tanta gentilezza ci favorisce si mandano gli sbozzetti originali del celebre defunto Signor Selva fra quali manca lo spaccato, poichè fidandosi dell' intelligenza dell' esecutore lo ritrova superfluo. Qualche altra fabbricuccia fù di già inalzata qui sui disegni del medesimo Sig. Selva, ed a giudizio dal Cavaliere de Zazara, dal defunto Sig. Mazzoli, e dal Sig. Nobili non è riuscita male, siccome è stato da essi rifatto anche allo stesso Sig. Conte Alessandro Popasava di Padova.

Le sagome fuorano sempre mandate in carta reale od in cartoncino semplice, e quindi sembra superfluo di farle ora a seguire in tavole di scuretto. Trattandosi di una fabbricuccia di campagna, si crede che sarà ognora preferibile la semplicità; quella semplicità, che si disse mancasse anche allo stesso Selva da giovane, e di cui poi si corresse diventando adulto, dimenticando il maniero degli oltramontani, e di nuovo pregiandosi di seguire gli antichi Italiani...

Una porzione sola del rustico a ponente venne già d' alcuni anni innalzata ed in consanguenza quest' abbliga a non alterare il piano generale. Fù esso predisposto in modo, che or l' una, or l' altra parte potesse eseguirsi, siccome il comporta la povertà Dalmatina... In questo per altro non v' e' indizio, nè traccia alcuna della scala secreta.

Rispettando scrupolosamente l' intenzione dell' Architetto, si potte conseguire nell' irregolare spazio che porge l' interno circolare della Loggia, ed in ciò si servi di guida le picciole scalette che ora si armano della prodigiosa Rotonda di Vicenza.

V. (Iz koncepta Granjinovog pisma arhitektu u Veneciji)
Traù gli 8 Agosto 1825.

Dai Disegni spediti se chiara risulta l' idea della picciola fabbrica ed ogni dubbio sparisce, è dolente cosa però, che non siavi speranza di rinvenire le due colonne fra le molte demolizioni seguite in copeste provincie, e morto più dolente, che dovendole fare nuove di pietra dura il prezzo sorpassi di gran lunga ogni conto d'avviso.

Pelle informazioni prese negli anni scorsi non solo col defunto Sr. Selva, e coll' architetto di Vicenza Sr. Malacarne, ma con altri ancora, e ad medesimo capo Mastro Sr. Fadiga di Venezia i proprietari vivono nella lusinga che ben molto minore ne sarebbe stata la spesa... Chi scrive e pieno di fiducia nelle cognizioni, nella diligenza e nel nobile carattere dell' architetto, che con tanta bontà soffre reiterati disturbi, e per che l' avvanza la stagione si fa animo di pregarne la gentilezza sua di non istancarsi, e di essere generoso e solerte nel compiere i cortesi suoi favori, tanto riguardo alle colonne, come anche per le sagome delle cornici, del fregio, e del' architrave, ed pegli ornati delle porte esterne, e d' ogn. altra interna decorazioni...

VI. (Iz odgovora arhitekta Garanjinu)
Adi 29. Agosto 1825. Venezia

La Base sara l' attica come la piu bella, e come appunto la vuole il Palladio, ed altri piu rinomati autori.

Il capitello fu istituito colle proporzioni del Palladio, ma formato sullo stile dello Scamozzi affine d togliera il poco buono effetto che produce il fianco, e le volute vedendole isolato. Se ne da' un quarto di pianta ed un profilo diagonale per maggior intelligenza.

Il profilo dell' ornamento per la porta interna sulla curva della loggia fu stabilito sulle proporzioni trovate nelli Disegni originali, sulla luce della porta di piedi 8:6. d' altezza e di piedi 4. di larghezza, e preche lo stesso Ornamento deve servire per la retro porta verso il Cortile cisamente su quanto era indicato a lapis nei detti Disegni, avvertendo che lo stesso Ornamento deve servire per la retro porta verso il Cortile avendo le medesime proporzioni di questa.

VII. (Iz ugovora između Bertapele i Garanjina)
Minuta Traù a 31 Ottobre 1825.

Li Sig. Fratelli de Garanjin di Traù da una ed il Prof.-re Altarista Paolo Bertapelle da Verbosca dall' altra convengono come segue.

1. Ezzo Paolo Bertapelle s' impegna di dare al più tardi pel 1. mo Maggio due colonne joniche di piedi diciotto, compreso fusto, capitello, e base, diviso più il fusto in tre pezzi. Il modulo ossia diametro sarà di piedi due fino al primo terzo inferiore del fusto stesso, e gli altri due terzi andranno dolcemente restrandosi in modo, che... La base ed il Capitello dovranno essere perfettamente simili alle sagome, ed eseguiti a regola d'arte come tutte le colonne...

VIII. (Pregled sačuvanih pisama Bertapele Luki Garanjinu i priznanica o isplati)

- pismo iz Divulja od 21. rujna 1825.
- pismo iz Vrboske od 29. studenog 1825.
- priznanica na 50 fiorina od 31. siječnja 1826.
- pismo iz Divulja od 13. svibnja 1826.
- pismo iz Pučišća od 10. srpnja 1826.
- pismo iz Divulja od 8. kolovoza 1826.
- priznanica od 26. studenoga 1826.
- priznanica od 11. prosinca 1826.

IX. U vezi radova koje je izvodio Juraj Olandini za Divulje sačuvani su ovi dokumenti:

- pismo Jurja Olandini iz Pučišća Garanjinu od 29. svibnja 1826.
- pismo Luke Garanjina iz Trogira Jurju Olandiniu od 1. lipnja 1826.
- pismo Olandinia iz Pučišća Garanjinu od 10. lipnja 1826. godine.

X. (Iz drugog ugovora između Garanjina i Bertapele)
Minuta Traù a 18. Agosto 1829.

G. S. ri Fratti de Garagnin da una e Paolo Bertapelle da Verbosca dall' altra convengono come segue.

1. Ezzo Paolo Bertapelle s' impegna di venire a lavorare nel podere di Divuglie pel girorno 24 cor. onde compiere i materiali greggi colà esistenti per formare a martellina con simile due piedi dritti, ossia pilastri, che fiancheggiare deggiano le due colonne della loggia da esso medesimo eseguite.

2. Il med.-mo Bertapelle s' obbliga inoltre di assistere all' erezione non solo delle stesse colonne e dei sud. pilastri, ma dell' architrave, fregio, cornice, e frontispicchio pur da esso lavorati.

3. Dovrà giungere con compagnia del di lui padre, e zio, ed i S.-ri Garagnin dovranno a tutti e tre complessivamente pagare per prezzo delle loro giornate fiorini quattro (4) per ciascun giorno di lavoro intero, senza verun obbligo di cibarie e verun altro compenso...

MAISON DE CAMPAGNE GARANJIN A DIVULJE

Stanko Piplović

Au début du XIXe. s. la riche famille noble Garanjin de Trogir fit construire sur son domaine de Divulje une maison de campagne de formes classiques. D'après les documents des archives familiales on peut conclure que le projet de cette demeure avait été fait par l'architecte vénitien Giovanni Antonio Selva. Cependant, il n'a pas terminé ce projet; ce n'est qu'après sa mort, en 1825, qu'un architecte inconnu, également vénitien — vraisemblablement l'un de ses élèves — a exécuté des dessins de détails décoratifs.

Ont été conservés les contrats, factures, lettres et autres documents d'après lesquels peuvent être reconstitués les événements les plus importants concernant la construction de cette maison de campagne. Parmi les maîtres qui ont travaillé à sa construction se sont distingués: Paul Bertapele de Vrboska (île de Hvar), George et Joseph Olandini de Pučišće (île de Brač) qui ont taillé les parties en pierre. La rééalisation a été conçue de façon à ce que, dans la première phase, ne s'exécute que le noyau de la demeure et, plus tard, les parties latérales. Cependant, vers 1830, les travaux furent subitement interrompus et la villa de campagne resta inachevée. Les raisons doivent en être cherchées dans la crise générale foncière qui a frappé toute la Dalmatie à cette époque, et, en partie, également, les situations familiales.

La villa possède tous les traits du pur classicisme; sans aucun signe de retard stylistique. Ils sont caractérisés par la monumentalité, des lignes nettes et une absolue symétrie. Sa valeur artistique se reflète dans le fait qu'elle est l'oeuvre d'un architecte qui était jusqu'à présent inconnu dans notre histoire de l'art. Les monuments du classicisme sont très rares sur le sol de la Dalmatie, ce qui augmente encore l'importance de cette villa de campagne.

A cause de l'édification de nouvelles constructions à Divulje, il a été nécessaire de déplacer les restes conservés de la villa de campagne Garanjin. Ses parties les plus importantes — la façade méridionale avec deux colonnes ioniques et tympan — ont été démontées et seront ajoutées à une nouvelle construction proche, tandis que la loggia semi-circulaire sera reconstruite dans les mêmes formes, mais en matériaux nouveaux.